

Peter Wolkowinski

Dobre rządy
– wspólnym
zarządzaniem? –
wybrane fragmenty

Streszczenie:

Tekst, który trafia do Państwa rąk, jest zapowiedzią szerszej publikacji autorstwa Peter'a Wolkowinskiego, która ukaże się w przeciągu kilku miesięcy w serii Ekonomia Społeczna Teksty. Tytuł publikacji „Dobre rządzenie – wspólnym zarządzaniem?” jest także zaproszeniem do dyskusji o potencjale płynącym ze współpracy sektora publicznego z podmiotami ekonomii społecznej.

W tekście zamieszczonym poniżej prezentujemy wybrane fragmenty tej publikacji z nadzieją, że zachęcą one czytelników do zapoznania się całością pracy.

Peter Wolkowinski posiada ogromne doświadczenie w zakresie wspierania rozwoju lokalnego i ekonomii społecznej, w wielu krajach europejskich, w tym także w Polsce. Polskie korzenie autora sprawiają, że świetnie rozumie on specyfikę naszego kraju, jego historię, ale posiada także niezmiernie cenną umiejętność zachowania dystansu wobec rzeczywistości społeczno-gospodarczej i politycznej kraju. Dzięki temu jego tekst napisany jest z pozycji, jak sam ją określa, „między dwoma stołkami”.

Autor od 1999 roku współpracuje z Europejską Siecią Miast i Regionów dla Ekonomii Społecznej (REVES), będąc odpowiedzialnym za rozwój tej sieci w Europie Centralnej i Środkowej. REVES rozwija swoje działania m.in. wokół takich zagadnień jak partnerstwo, partycypacja, spójność społeczna i podnoszenie jakości zatrudnienia. Działa na rzecz rozwoju demokracji i partnerskiego modelu zarządzania na **terytorium**. Partnerstwa, które są specyficznym narzędziem działania REVES, budowane są najczęściej we współpracy z podmiotami ekonomii społecznej, jako że posiadają one znaczny potencjał rozwoju, zdolność tworzenia miejsc pracy, wspierają inkluzję społeczną i sprzyjają zrównoważonemu rozwojowi na poziomie lokalnym.

W niniejszym tekście zaprezentowane zostaną główne założenia stworzonego przez REVES pojęcia **Społecznie Odpowiedzialnego Terytorium TSR®** oraz dokonane zostanie wprowadzenie do specyfiki samego terytorium. Terytorium okazuje się bowiem słowem kluczowym dla omawianych zagadnień. Tekst przeplatany jest opowieściami i przykładami działań, rozwiązań i problemów, jakie napotykają mieszkańcy i działacze na różnych „terytoriach”, w różnych krajach.

Więcej informacji o samej Sieci REVES znajduje się na końcu niniejszego tekstu.

Opracowanie i redakcja: Agnieszka Czmyr-Kaczanowska, FISE

O autorze

Peter Wolkowinski, urodzony w Wielkiej Brytanii i mieszkający we Francji, zajmuje się rozwojem lokalnym, we wszystkich jego aspektach, od ponad 20 lat. Początkowo jako działacz społeczny pracował wśród społeczności lokalnych. Od 2002 roku jako niezależny konsultant wspiera procesy przemian (w obrębie struktury, misji) w jednostkach samorządowych, organizacjach pozarządowych oraz tzw. sieciach. Wspiera podmioty zainteresowane budowaniem partnerstw lokalnych.

Współpracując z Europejską Siecią Miast i Regionów dla Ekonomii Społecznej (REVES), wspiera rozwój ekonomii społecznej w Polsce i innych nowych krajach członkowskich, jak też pracuje nad rozwojem przekrojowego podejścia do rozwoju lokalnego tj. „społecznie odpowiedzialnego terytorium”.

Spis treści

Lokalne rozwiązania wobec kryzysu globalizacji	4
Rynek wartości	4
Wprowadzenie do idei „terytorium”	5
Ludzie pierwszym potencjałem terytorium	5
Podsumowanie	6
Przykład lokalnego planu rozwoju gospodarki solidarnościowej i społecznej	6
Elementy gry na terytorium	7
Społecznie odpowiedzialne terytorium TSR®	8
Metoda partycypatywna – krótki opis	8
Przykład	11
Zakończenie	12
Europejska Sieć Miast i Regionów dla Ekonomii Społecznej (REVES)	12

Lokalne rozwiązania wobec kryzysu globalizacji

Pewien działacz pracujący wśród rdzennych społeczności Indii – Stan Thekaekara¹ – został zaproszony do Wielkiej Brytanii, aby tam obserwować tzw. „społeczeństwo północy” poprzez pryzmat swoich obserwacji „społeczeństw południa”². Zwrócił on uwagę na pewne nieporozumienie, które okazuje się bardzo ważne w skutkach. Zauważył mianowicie, iż „społeczeństwa północy”, jako te bardziej uprzemysłowione, koncentrują się przede wszystkim na wzroście gospodarczym, na pobudzaniu konsumpcji i na wspieraniu wzrostu PKB, dzięki czemu – zdaniem wielu ekonomistów – można uniknąć biedy. Skąd zatem tyle biedy w krajach uprzemysłowionych?

Stan Thekaekara zachęca do tego, aby spojrzeć na gospodarkę światową z punktu widzenia osób najbardziej potrzebujących. Dla nich (jak wykazały jego badania ubogich społeczności w Indiach) największą wartość mają dzieci, lasy, kultura, język, jedność, dzielenie się, nie wspominają natomiast nic o bogactwie materialnym, pieniądzu. Oczywiście zdaje on sobie sprawę, iż „społeczeństwa północy” żyją w inny sposób, ale podkreśla, że muszą się one nauczyć mierzyć także te wartości, których nie wykazuje PKB, które są ważne dla najbardziej potrzebujących; przecież wartości te nie mogą być tak bardzo różne... Podkreśla on, że powinniśmy wypracować odpowiednie narzędzia pozwalające mierzyć **kapitał społeczny**, nie zaś, tak jak ma to miejsce obecnie, mierzyć wszystko wyłącznie poprzez bogactwo globalnego rynku. Stan Thekaekara podkreśla wreszcie, iż należy operować pojęciami ekonomii sprawiedliwej, a dążyć nawet do ekonomii nadziei!

Rynek wartości

W wielu krajach europejskich przekonanie, że wolny rynek, czy też „niewidzialna ręka Smith’a”, ma moc regulowania wszystkiego, jest coraz częściej kwestionowane.

Głosy takie podnoszą między innymi osoby związane z **ekonomią solidarnościową**³, którym zależy na innym widzeniu rzeczywistości gospodarczej.

Ekonomia solidarnościowa⁴ pojawiła się na początku lat 70., jej przedstawiciele uznali, że chcą przede wszystkim:

- podkreślać rolę wartości jako takich,
- wiedzieć, dlaczego robią to, co robią,
- być w spójności z lokalną społecznością.

Paul Dijkstra⁵, działacz ekonomii solidarnościowej w Holandii, mówi wręcz o swoistym „rynku wartości”, jako wyrazie kapitału społecznego, który posiadają jego członkowie. Opiera się on na spostrzeżeniu, iż ekonomia solidarnościowa – czy społeczna – nie poszukuje zarobku, nie koncentruje się na wzroście PKB, lecz na wzroście społecznego bogactwa.

„Ekonomia solidarnościowa, ekonomia kooperacji, a szerzej mówiąc – ekonomia opieki, jest troską tych ludzi, którzy marzą o zmianie w zakresie pewnych relacji. Szczególnie dotyczy to zmiany z przekonania o wyższości relacji „pieniądz za pieniądź” w kierunku prawdziwych relacji wzajemności. Dotyczy to tych ludzi, którzy chcą odzyskać swoją suwerenność i poczucie odpowiedzialności w życiu codziennym”. (Dijkstra str. 17)

Idea „ekonomii opieki” pochodzi ze Stanów Zjednoczonych, gdzie już w 1999 roku Bob Goudzwaard powiedział:

*„Ekonomia opieki oznacza ekonomię, w której panuje dostatek, dostatek nie tylko dla bogatych, ale i dla biednych... To oznacza także opiekę nad przyszłymi pokoleniami. Opieka nad biedniejszymi oraz tymi, którzy przyjdą po nas, stanowi warunek odpowiedzialności i zrównoważonego rozwoju. Oznacza to również troskę o środowisko. Ekonomia opieki stara się dążyć do osiągnięcia sprawiedliwych stosunków między pracującymi, bez względu na płeć czy kolor skóry. Ekonomia opieki zajmuje się także dobrem dzieci, celując w tworzeniu jak najliczniejszych możliwości dla ich kształcenia, wychowania obywatelskiego i zdrowia.”*⁶

Przed nami, ale też przed ekonomią społeczną i solidarnościową, stoi ogromne wyzwanie. Musimy doprowadzić do tego, by istnienie społeczności ludzkich – na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, unijnym oraz światowym – nie zagroziło pomyślności przyszłych pokoleń.

1 Thekaekara S *Beating the system: local solutions to the globalisation crisis* in The nef alternative Mansion House Speech 2003.

2 „Społeczeństwa północy” rozumiane jako społeczeństwa zamieszkujące północne obszary kuli ziemskiej, obszary bardziej uprzemysłowione, o wyższym poziomie PKB na głowę mieszkańca. Wyrażenie to występuje często w opozycji do „społeczeństw południa”, rozumianych jako biedniejsze, często rolnicze i mniej rozwinięte gospodarczo (przyp. red.).

3 Coś podobnego do „nowej ekonomii społecznej” w Polsce.

4 Pojęcie ekonomia solidarnościowa może pojawiać się w polskich tekstach także jako ekonomia solidarności – autor nie rozstrzyga, które pojęcie jest bardziej trafne (przyp. red.).

5 Dijkstra P & Knottnerus S. *Successful Partnerships for Social Enterprise: social enterprises in partnership with the public and private sector as a source of inspiration and renewal in local and regional development*: Vereniging Solidair/v.o.f. de Verandering.

6 Julio de Santa Ana, Introduction to the 1999 Kuyper Lecture by Bob Goudzwaard at Dordt College in Sioux Center, Iowa USA, cytowane w: Dijkstra P & Knottnerus S. *Successful Partnerships for Social Enterprise: social enterprises in partnership with the public and private sector as a source of inspiration and renewal in local and regional development*: Vereniging Solidair/v.o.f. de Verandering.

Wprowadzenie do idei „terytorium”

Kula ziemiska, jak terytorium, na którym mieszkamy, działamy czy żyjemy, jest w ciągłym ruchu. Zmienia się każdego dnia. O ile chcemy podejść do danego terytorium w nowy sposób, powinniśmy zbudować model, który pozwoli nam na zmianę naszego stosunku do świata i nauczenie się nowego podejścia.

W samym centrum procesów zmian znajduje się **wartość kulturowa** danego terytorium. Dlaczego? Ponieważ terytorium nie jest wyłącznie definicją danego obszaru administracyjnego. Jedno terytorium nie jest podobne do drugiego, gdyż składa się zarówno z **poczucia przynależności** („jestem stąd”), jak też **własności** („to jest moje”)7. W przypadku osób indywidualnych o fakcie pochodzenia z danego terytorium świadczy to, że je znają, potrafią je opisać, posiadają swoje przyzwyczajenia. Symbolizowane jest to często poprzez swoje „szlaki” czy „ścieżki” (z ang. *pathways*, z franc. *parcours*), które osoby identyfikują na danym terytorium: szlak, którym się chodziło do szkoły, do pracy, a jakim się dzisiaj chodzi do sklepu, szlaki rowerowe, ulice... Ale istnieją też szlaki mniej widoczne, choć równie ważne, zwłaszcza te dotyczące władzy – w jaki sposób podejmowane są decyzje, szlaki gospodarcze (np. zamknięcie danej fabryki, jej przeistoczenie się w centrum kulturalne), szlaki manifestacji, wypadków, działań wojennych, czy też szlaki przyjaźni, stosunków międzyludzkich itp.8. Terytorium jest ukorzeniem wartości oraz symboli grup na nim mieszkających.

Powiązanie danego terytorium z jego ludnością warunkuje twórczość, zmiany oraz postęp. Gdy chcemy zadać sobie pytanie np. odnośnie poziomu zatrudnienia na danym terytorium, to terytorium to musi być zdefiniowane. A jak je zdefiniować?

Prace należy zacząć od obserwacji interakcji między terytorium a jego mieszkańcami:

„Jeżeli rozwój lokalny dotyczy zarówno jednostek, jak i ich środowiska, wraz z relacjami zachodzącymi pomiędzy nimi, to jego celem nie jest sama jednostka lub środowisko, lecz interakcje występujące między nimi.”9

Bez względu na to, czy mówimy o olbrzymiej aglomeracji, takiej jak Warszawa czy Londyn, czy też chodzi nam o wspólnotę czterech niewielkich wsi, konieczne jest przeprowadzenie analizy sytuacji i prowadzenie tzw. „stałej diagnozy”10.

W procesie „stałej diagnozy” należy spojrzeć na terytorium, jak na zidentyfikowany obszar, posiadający swoją tożsamość. Tożsamość, która powinna pozwolić na rozwój **kapitału społecznego** oraz wzrost poczucia przynależności i swojej dumy jego mieszkańców.

Działania wskazane powyżej stanowią zadanie (i wyzwanie zarazem) dla tych animatorów i liderów lokalnych, którzy będą starali się doprowadzić do spójności i równowagi w społeczeństwie lokalnym.

Dodatkowo należy podkreślić także rolę ludności napływowej i wartość, jaką przynosi ona ze sobą, gdyż, jak wiadomo, imigranci czy też przesiedleńcy stanowią w różnych krajach Unii Europejskiej znaczący procent ludności. Napływ nowych mieszkańców może przyczynić się do znacznego wzbogacenia danego terytorium. Jak podkreśla Rouot11, „tożsamość terytorium” składa się także z tego, co wnoszą do niego osoby przybyłe z innych miejsc.

Przeprowadzanie zmian na tych terytoriach wymaga pogłębionej wiedzy o ich przeszłości. Chodzi o to, że terytorium ma charakter żywego „ciała” lub podmiotu, który reaguje w sposób unikalny na życie swoich mieszkańców, na decyzje polityczne czy administracyjne. Jest to zatem w pewnym sensie **„żywy organizm”**, który istnieje między nami. Musimy sobie stale uświadamiać ten fakt. Postęp na danym terytorium zależy nie tylko od tego, co zostało zrobione, lecz przede wszystkim od sposobu integracji tych elementów we **wspólną tożsamość i pamięć**.

Ludzie pierwszym potencjałem terytorium

W obecnych czasach „kultura” nie stanowi pierwszego i najważniejszego elementu terytorium. Najczęściej mówi się o sprawach gospodarki, o zatrudnieniu, etc. W związku z tym warto w tym miejscu przypomnieć podstawowe elementy, którymi terytorium powinno się zajmować oraz działania na ich rzecz:

- 1. Mieszkańcy stanowią największe bogactwo terytorium.** Warto zaznaczyć, iż bardzo wielu z nich pracuje. Zazwyczaj o wiele więcej jest zatrudnionych niż bezrobotnych. Pracując mieszkańcy usiłują żyć jak najlepiej, a więc terytorium i mieszkańcy stanowią jedno – tworzą, jak wyżej wspomniano, żywy organizm.
- 2. Wspieranie młodych:** przyszłość danego terytorium jest całkowicie zależna od młodzieży. Jak zaznaczono w czasie Światowego Szczytu w Rio de Janeiro, planeta Ziemia została nam pożyczona przez następne pokolenia! Oznacza to, że wszelkie działania na danym terytorium muszą brać pod uwagę to, jakie będą ich skutki dla naszych wnuków.

7 B. Auxent, „Przedmieście i terytorium: projekty zagospodarowania i tożsamość kulturowa” w Evaluation Culture et Développement durable: le cas de Lille 2004 capitale européenne de la culture. Polymère 2006. Réalisation Prandi S.

8 P. Wolkowski, materiały konferencyjne Stowarzyszenia Citéphile w Annecy, Francja 2004, www.citephile.org

9 P. Simonet, Précisions sur le développement endogène.

10 Więcej szczegółów w rozdziale „Narzędzia współdziałania na danym terytorium”, zamieszczonym w pełnej wersji tekstu (przyj. red.)

11 C. Rouot, Ministerstwo Kultury Francji, wydział rozwoju terytorialnego *Mémoires, production de sens et d'espaces dans la ville*.

3. **Zatrzymanie seniorów** w okolicy: społeczeństwo lokalne nie może przetrwać na danym terytorium bez łączności z przeszłością. Kontakty międzypokoleniowe są bardzo potrzebne. W dodatku osoba, która dzisiaj odchodzi na emeryturę, ma jeszcze wiele lat życia przed sobą i wciąż może aktywnie działać na rzecz społeczności lokalnej. Dysponuje doświadczeniem całego swojego życia, posiada mnóstwo kontaktów i, co ważne, posiada **czas wolny**.
4. **Ułatwienie kobietom dostępu do rynku pracy:** działalność na rzecz dostępu kobiet do rynku pracy nie może się ograniczać do szukania im miejsc pracy. By móc pracować i osiągać podobne warunki zatrudnienia jak mężczyźni¹², kobiety potrzebują dostępu do usług pozwalających im na pracę zawodową (mowa m.in. o takich usługach, jak opieka nad dziećmi, ale dotyczy to także ułatwiania podejmowania własnej działalności zarobkowej). Gdy czują się pewniej na rynku pracy, są zdolne do intensywnej działalności na rzecz społeczeństwa lokalnego.
5. **Wprowadzanie bezrobotnych na rynek pracy:** pracownik, który traci pracę, po sześciu miesiącach bezrobocia traci do 60% swych zdolności do poszukiwania nowej. W przypadku osób mniej wykwalifikowanych sytuacja jest często jeszcze gorsza. Osobom długotrwale bezrobotnym coraz trudniej powrócić na rynek pracy. Najczęściej potrzebują wsparcia ze strony wielu aktorów lokalnych, którzy mogą pomóc dzięki połączeniu swych kompetencji.
6. **Zmniejszenie odpływu osób aktywnych zawodowo:** wysoki poziom zatrudnienia nie jest sam w sobie warunkiem wystarczającym do zapewnienia wysokiej jakości życia na danym terytorium. Wymaga to kompleksowych strategii w zakresie bezpieczeństwa, mieszkalnictwa, gospodarki, dostępu do służby zdrowia oraz edukacji. W przeciwnym razie osoby aktywne zawodowo będą uciekały na „lepsze terytorium”.
7. **Zachęcanie do przyjazdu osób z zewnątrz:** o ile w lokalnej strategii wzięto pod uwagę atrakcyjność danego terytorium, osoby z innych okolic mogą zechcieć tam przyjechać, by pracować, czy nawet zamieszkać.
8. **Praca w skali przekraczającej granice administracyjne:** granice administracyjne są często złym wskaźnikiem granic „jakości życia”. Należy więc szukać takich rozwiązań, które odpowiadają sposobom życia danej ludności, podnosząc atrakcyjność danego terytorium w sposób jak najbardziej spójny z sąsiednimi terytoriami.

Podsumowanie

By móc działać na danym terytorium, należy spełnić większość następujących warunków:

- zdać sobie sprawę z tego, iż terytorium jest żywym podmiotem

- pracować nad tożsamością tego żywego podmiotu
- wiedzieć, dlaczego jesteśmy dumni z tego terytorium
- uznawać mieszkańców za podstawową zaletę terytorium
- ułatwiać powstawanie nowych projektów
- budować lokalną synergię
- promować ideę zatrudnienia w nowych sektorach
- rozróżniać „prawdziwe terytorium” od terytorium administracyjnego

Przykład lokalnego planu rozwoju gospodarki solidarnościowej i społecznej

LILLE (miasto w północnej Francji)

Rada miasta Lille, podążając za propozycją zastępcy burmistrza ds. gospodarki społecznej Christiane Bouchart, jest wyjątkowo aktywna w staraniach na rzecz mobilizacji i organizacji lokalnych aktorów gospodarki solidarnościowej i społecznej¹³. Jej inicjatywa nawiązuje do propozycji rządu, by podpisywać lokalne umowy na rzecz rozwoju solidarnościowej gospodarki społecznej.

Rada miasta sfinansowała badanie struktur (podmiotów) solidarnościowej i społecznej gospodarki w mieście. Zidentyfikowano ich możliwie wiele, a następnie zostały one zaproszone do udziału w badaniach. Na proces ten składały się trzy etapy:

1. **Odkrywanie** – warsztaty mające na celu wypracowanie wspólnej definicji znaczenia i sensu gospodarki solidarnościowej oraz identyfikację aktorów lokalnych – dwa miesiące
2. **Analiza** – wspólna identyfikacja silnych i słabych punktów (jedno spotkanie komitetu sterującego oraz dalsze spotkania warsztatowe) – dwa miesiące
3. **Propozycje** – praca nad priorytetami dotyczącymi rozwoju solidarnościowej gospodarki społecznej w Lille – jeden miesiąc.

Dlaczego przeprowadzono diagnozę z udziałem tak wielu podmiotów?

- aby umożliwić każdemu partnerowi wniesienie wkładu do projektu, by wspólnie ocenić szanse i zagrożenia oraz określić priorytety,
- aby umożliwić większą przejrzystość i rozpoznanie sektora gospodarki solidarnościowej i społecznej na terenie Lille poprzez określenie stosowanych metod i zaprezentowanie ich na stronie internetowej,
- aby stworzyć dynamiczną współpracę pomiędzy aktorami i władzami lokalnymi, kontynuowaną po przeprowadzeniu diagnozy.

Warsztaty zorganizowano w trzech różnych częściach miasta, wspólnie z członkami Stałego Plenum Ekonomii Solidarnościowej.

12. We Francji kobiety zarabiają przeciętnie o 20% mniej niż mężczyźni na tym samym stanowisku.

13. We Francji rozróżnia się „nową” gospodarkę solidarnościową od „starszej” gospodarki społecznej.

nościowej (APES) oraz reprezentantami różnych wydziałów urzędu miasta. 250 podmiotów otrzymało do wypełnienia kwestionariusz.

Na bazie 83 kwestionariuszy, które zwrócono, można się pokusić o następującą syntezę:

- solidarna i społeczna ekonomia odgrywa istotną rolę w Lille – 83 podmioty mają ok. 10 milionów euro obrotów i zatrudniają ok. 1 000 osób,
- podmioty te działają w wielu różnych sektorach gospodarki, często łączą różne obszary bardziej klasycznej gospodarki, zdobywają zasoby polegając zarówno na własnych funduszach, sprzedaży usług i produktów, jak i finansach publicznych. Są częścią autonomicznej gospodarki, która wykorzystuje finanse publiczne jako dopełnienie działań na rzecz interesu wspólnego,
- aktorzy tych podmiotów mają szereg „wspólnych wartości”, które pozwalają zaliczyć ich aktywność do gospodarki solidarnej; stymulują aktywność ekonomiczną (produkcję, konsumpcję lub oszczędności), mają demokratyczne procedury podejmowania decyzji, stanowią wkład do społeczeństwa wielokulturowego, równo dzielą zyski, rozwijają usługi stanowiące wysoką społeczną wartość dodaną oraz przyczyniają się do promowania terytorium,
- za silne punkty sektora uznano wspólne wartości, realizm społeczny i ekonomiczny, zdolność do mobilizowania i tworzenia, obecność w środowisku lokalnym, obecność przedstawicieli gospodarki solidarnej w radzie miejskiej,
- za słabe punkty sektora uznano brak wiedzy o pozostałych sektorach, brak wiedzy ze strony wydziałów urzędu miejskiego i lokalnej społeczności na temat tego, czym te struktury się zajmują i jaki mają potencjał, „niewidoczność” ich działań, brak stabilności (np. w zakresie prawa do lokali, które zajmują, kwestii opłacania czynszu).

Miasto Lille dzięki współpracy z różnymi podmiotami zrealizowało dziesięciopunktowy plan, w celu promocji i wspierania rozwoju sektora ekonomii solidarnościowej i społecznej, poprzez:

1. **Animację i koordynację sieci solidarnej i społecznej gospodarki w Lille**
2. **Rozwój i doskonalenie podejmowanych działań:**
 - pobudzenie inicjatyw mających na celu osiągnięcie postępu (jakości),
 - rozwój i wzmocnienie różnych sektorów poprzez szkolenia, wymianę doświadczeń, itp.
 - mobilizację, rozwój i koordynację środków finansowych
3. **Promocję innowacji społecznych**
 - wsparcie nowych innowacyjnych projektów
 - wspieranie projektów gospodarki solidarnościowej poprzez przygotowywanie podmiotów i struktur

- wzmocnienie nowych rodzajów przedsiębiorczości (SCIC)¹⁴

4. Zwiększenie popytu na towary i usługi gospodarki społecznej i solidarnościowej

- wzmocnienie przejrzystości gospodarki solidarnościowej w Lille i rozwój konsumpcji dóbr i usług gospodarki społecznej
- integrację projektów gospodarki społecznej z programem politycznym rady miasta.

Plan funkcjonuje na bazie różnych źródeł finansowych, będąc realizowany przez różnych partnerów (państwo, radę regionalną, generalną radę departamentu Nord, kasę Caisse de Dépôts et Consignations). Na okres 36 miesięcy przeznaczono w sumie 1 222 000 euro. Sukces tego planu spowodował, iż Lille Metropole, podmiot samorządowy zraszający 79 samorządów wszczął podobną inicjatywę. Strategiczny plan rozwoju ekonomii solidarnościowej i społecznej został przegłosowany przez Radę Lille Metropole w kwietniu 2006 roku.

Elementy gry na terytorium

Wedle wielu opinii, obecnie na danym terytorium działają przede wszystkim „aktorzy ekonomiczni”, pomniejszą rolę regulacyjną pełnią władze publiczne, a wszystko to odbywa się na podwórku tych, którzy mieszkają na danym obszarze, czyli wspólnoty lokalnej. Z chwilą obalenia muru berlińskiego wszelkie inne warianty wydały się nieodpowiednie i przestarzałe. Wiele osób uwierzyło też całkowicie w wariant liberalny, który miał otworzyć drzwi do ogólnego dobrobytu, szczególnie w tych państwach, które znajdowały się pod wpływem systemu sowieckiego.

Jak wspomniano na wstępie, świat znajduje się w sytuacji ciągłej zmiany. Elementy, działania, które były kiedyś silnie zakorzenione w stosunkach międzyludzkich, uległy zmianie, dla przykładu:

- w dziedzinie **pracy społecznej** – poprzednio zajmowano się trudnościami danej osoby, dzisiaj najczęściej pracownik społeczny musi się zajmować sprawami finansowymi „klienta” i nie zawsze ma ku temu odpowiednie narzędzia i umiejętności,
- w **sferze politycznej** – następuje rozłam czy też brak zrozumienia między np. osobami poszukującymi pracy, czy też potrzebującymi innej pomocy, a klasą decydentów,
- w **społeczeństwie lokalnym** poczucie odosobnienia, czy nawet odrzucenia, jest znaczne, niemniej jednak niektórzy członkowie społeczeństwa biorą sprawy w swe ręce i szukają alternatywnych sposobów działania,

¹⁴ SCIC Societe Cooperative d'Interet Collectif (firma spółdzielcza na rzecz interesu wspólnego) – w 2001 uchwalono we Francji nową ustawę, umożliwiającą utworzenie nowej formy spółdzielni. W spółdzielniach tych członkami mogą zostać poza pracownikami, wolonariuszami i użytkownikami inne firmy, instytucje lub władze lokalne, jednakże zawsze na bazie *jeden człowiek – jeden głos*.

- na poziomie **narodowym**, na poziomie Unii Europejskiej, a nawet międzynarodowych struktur, walka z bezrobociem nie wykazuje widocznych rezultatów,
- w **dziedzinie ekonomicznej**, wielkie firmy mają możliwość przenoszenia swojej produkcji do innych krajów, gdzie siła robocza, a zatem i produkcja są tańsze. Małe firmy natomiast zmuszone są do działania w warunkach wysokich obciążeń podatkowych.

Jednak taka interpretacja rzeczywistości wydaje się zbyt prosta.

Wspólnota lokalna okazuje się fenomenem, do którego należy dążyć (z ang. *aspirating phenomenon*)¹⁵. Istnieje potrzeba rozwinięcia nowych pojęć na temat wspólnoty, czyli pojęć takich, jak społeczeństwo obywatelskie, sieci, czy kapitał społeczny. Do tej pory, w sytuacji dominującego modelu idei dualistycznej państwa i rynku, w debacie politycznej i gospodarczej ignorowano znaczenie stosunków międzyludzkich¹⁶.

Spółecznie odpowiedzialne terytorium TSR®

Międzynarodowe stowarzyszenie REVES zrzesza samorządy oraz podmioty ekonomii społecznej, chcąc dać lepsze szanse rozwoju terytoriom, na których działają. Stowarzyszenie REVES już od ponad trzech lat pracuje nad pojęciem „**społecznie odpowiedzialnego terytorium**”, chcąc połączyć zdolności terytorium z jego podmiotami, wytworzyć wspólny język, wywołać prawdziwą debatę na temat orientacji politycznych, mocnych i słabych stron każdego terytorium, podnieść poziom zrozumienia, umożliwić zbudowanie bardziej spójnego społeczeństwa.

TSR® polega m.in. na tym, aby aktorzy danego terytorium, wypracowywali własny strategiczny sposób myślenia, w oparciu o dostępne dane i specyfikę terytorium. Jest to możliwe przy pomocy wspólnie wypracowanego „języka”, wspólnych metod pracy i narzędzi, które pozwolą na wzięcie pod uwagę wszystkich wymiarów danego terytorium, określenie (streszczenie) ich, i sformułowanie wspólnych zasad. Pozwala to na budowę lokalnej strategii, wzmocnionej przez wymiar współpracy grup nad tym pracujących. Warto w tym miejscu dodać, iż proces TSR® stale się poszerza i łączy coraz szersze kręgi pracowników, wolontariuszy, polityków, mieszkańców i innych partnerów.

W jaki sposób można więc pomóc lokalnym radnym i ich partnerom we wspólnym działaniu na rzecz terytorium, w sposób zgodny z celami i ambicjami partycypujących osób?

Metoda partycypatywna – krótki opis

W ramach projektu sfinansowanego z funduszy europejskich, w sposób partycypatywny (z udziałem wszystkich aktorów lokalnych) starano się zidentyfikować najważniejsze zagadnienia dla danych terytoriów. W ciągu dwóch lat odbyło się wiele spotkań, w rezultacie których opracowano definicję „społecznie odpowiedzialnego terytorium”.

„Władze lokalne dążą do terytorium społecznie odpowiedzialnego, jeżeli wdrażają wszystkie polityki w sposób spójny i przekrojowy, poprzez stworzenie modelu zrównoważonego rozwoju, który wpływa na równowagę ekonomiczną, społeczną, kulturalną i środowiskową.

Idea przewodnia to: działać lokalnie, myśleć globalnie, myśleć globalnie i działać lokalnie.

Model ten działa w teraźniejszości z myślą o przyszłości, o tym jak ją chronić w zgodzie z zasadami dobrego rządzenia i jakością życia. Władze lokalne dążące do stworzenia terytorium odpowiedzialnego społecznie muszą oferować jakość życia odpowiednią dla wszystkich, w tym dla własnych pracowników.”

Kluczowe cechy działań w ramach takiego procesu to:

- **Partycypacyjne procesy** dobrego zarządzania (z ang. *governance*),
- **Solidarność** w ramach terytorium,
- Podejście **wielopokoleniowe**,
- Wzmocnienie świadomości lokalnych aktorów co do potrzeby podejmowania **odpowiedzialnego stanowiska**.

Spółecznie odpowiedzialne terytorium musi zatem zaferować taki poziom życia (jego jakość), która jest do przyjęcia dla wszystkich, włącznie z lokalnym samorządem. A więc chodzi tu o proces o charakterze globalnym (i co ważne proces długoterminowy), opartym na partycypacji i wkraczającym w pełni w zakres dobrego zarządzania, z udziałem wszystkich partnerów.

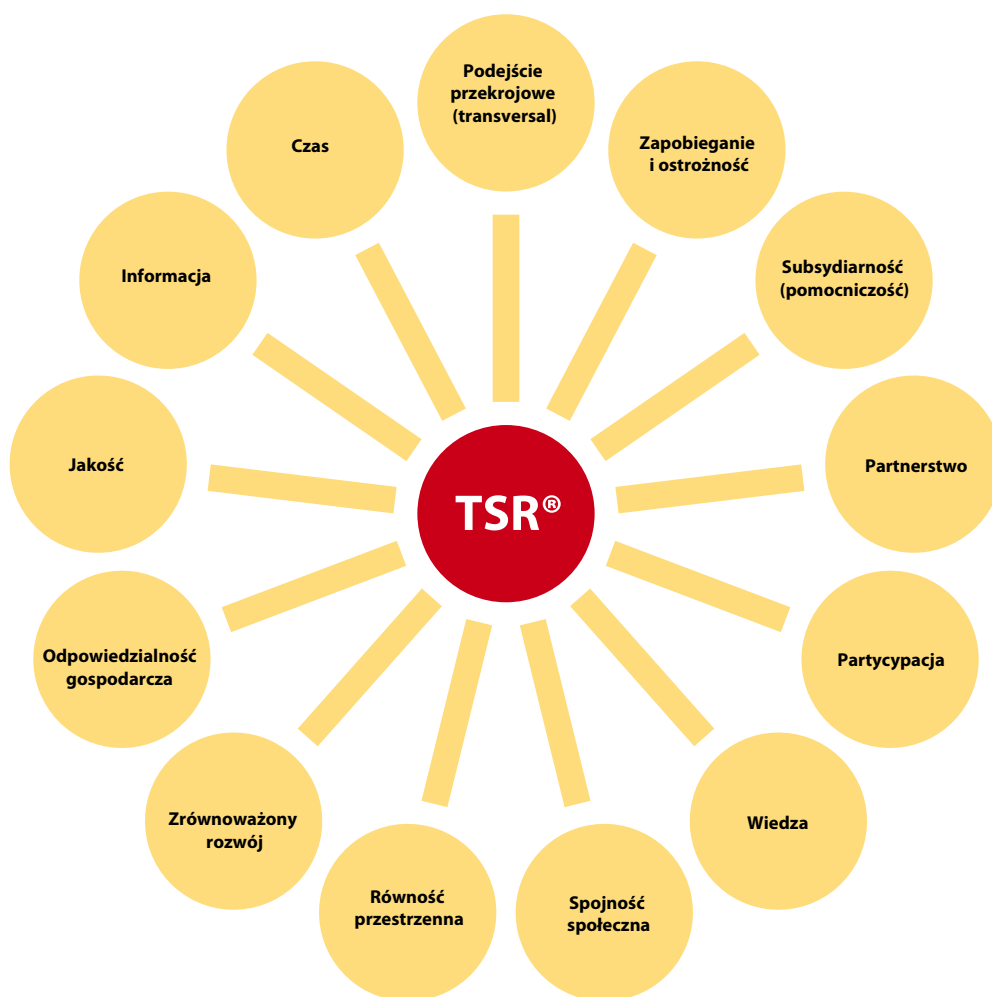
Kluczowe dziedziny zainteresowań w ramach tego podejścia:

- Polityka gospodarcza,
- Polityka sprawiedliwości społecznej,
- Polityka zarządzania środowiskiem i zarządzania terytorialnego,
- Polityka konsumpcji, zakupów i spraw finansowych,
- Rządy terytorialne i obywatelstwo,
- Zdrowie,
- Mieszkalnictwo,

¹⁵ Warburton D *A passionate dialogue: community and sustainable development* in Warburton D (ed.) *Community and Sustainable Development: participation in the future* London: Earthscan (1998)

¹⁶ Taylor M. *Public Policy in the Community*: Palgrave Macmillan New York 2003

Rys. 1

- Kultura,
- Transport.

Chcąc wypracować narzędzie dobre i proste w użyciu, sformułowano 13 podstawowych zasad, które stanowią klucz do wytworzenia wspólnej polityki terytorium – rysunek 1.

Wyjaśnienia poszczególnych zasad, elementów tego procesu, dokonał prof. R. Spears z Open University, opisując stosowanie kryteriów lokalnego planowania działań na rzecz wykluczenia społecznego¹⁷.

Wypracowano założenia procesu pomocy na rzecz lokalnego planowania strategicznego, opartego na zestawie

pewnych kryteriów i zasad. Umożliwia to władzom miejskim i aktorom gospodarki społecznej elastyczne rozwijanie strategii, dopasowanych do specyfiki ich wspólnot, ich grup i osób wykluczonych – w zgodzie z Otwartą Metodą Koordynacji¹⁸. W ramach procesu zapewniona jest także wymiana doświadczeń pomiędzy aktorami lokalnymi i krajowymi w ramach UE. Poniżej zaprezentowano, jak zasady te mogą być stosowane we wspólnych działaniach państwa i gospodarki społecznej.

17 Spears R. in ESCA *A guide for a local & strategic partnership approach to social integration REVES dla UE w programie Exchange for inclusion - enhancing a common approach* (2006) o inkluzji poprzez zatrudnienie i mieszkalnictwo, w którym dostosowano kryteria społecznie odpowiedzialnego terytorium do tych zmiennych. W wersji polskiej ukazało się po raz pierwszy in Leś E. & Oldak M. (red). *Z teorii i praktyki gospodarki społecznej. Zeszyty Gospodarki Społecznej Collegium Civitas* (2006)

18 Otwarta Metoda Koordynacji (Open Method of Co-ordination): sposób zachęcania do współpracy między państwami członkowskimi Unii Europejskiej i jej wspierania. Dotyczyć może także innych państw europejskich (nie będących członkami UE) w tych dziedzinach, w których – z różnych przyczyn – trudno jest stosować dotychczasowe metody integracyjne, w szczególności twarde prawo, tj. dyrektywy i rozporządzenia. Otwarta koordynacja odbywa się na poziomie transnarodowym, lecz z ograniczonym udziałem instytucji Unii Europejskiej. Otwarta koordynacja polega na określaniu wytycznych dla całej Unii Europejskiej; wspólnych celów, punktów odniesienia, które następnie służą do porównywania własnych osiągnięć z przykładami najlepszych rozwiązań wypracowanymi przez inne państwa członkowskie. Według „Słowniczek pojęć i ważniejszych terminów” FRDL.

Przekrojowość

Przekrojowość (z ang. *transversality*) oznacza integrację na różnych poziomach, poprzez wprowadzenie zróżnicowanych aktorów w różnorodność struktur zarządzających. Władze miejskie mogą skoncentrować się na mocnych stronach organizacji gospodarki społecznej, które bardzo dobrze znają struktury własności (z ang. *multi-stakeholder structures*) i pracy grupowej mających na celu konstruowanie polityki i programów na rzecz inkluzji. Dodatkowo struktury gospodarki społecznej są dostosowane do specyfiki ich kontekstu lokalnego, w zakresie relacji ze społeczeństwem obywatelskim, państwem, grupami i osobami wykluczonymi. To jeden z kluczowych sposobów zdiagnozowania wachlarza potrzeb, a także odpowiedzi na nie.

Ostrożność i ochrona

System bezpieczeństwa musi uwzględniać państwo oraz sieci organizacji (gospodarki społecznej), będące w kontakcie z grupami ryzyka i – dzięki posiadanemu doświadczeniu – reprezentujące ich potrzeby.

Pomocniczość

Pionowa pomocniczość wiąże się z adekwatną odpowiedzialnością na poszczególnych szczeblach, zarówno w ramach administracji publicznej jak i poza nią – określoną przez umowy z organizacjami gospodarki społecznej, będącymi najbliższymi problemami. W kontekście pionowej pomocniczości, partnerstwa pomiędzy władzami lokalnymi i organizacjami gospodarki społecznej muszą stworzyć funkcjonalne warunki pozwalające na integrację działań specjalistów w zakresie dostarczania usług na rzecz dobra wspólnego. Jedynie w ten sposób można w spójny sposób przeciwdziałać szkodom płynącym z wykluczenia społecznego.

Partnerstwo

Tworzenie partnerstwa (pojedynczego lub sieciowego) w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu wymaga współpracy z organizacjami działającymi na rzecz dobra wspólnego. Trzon organizacji angażujących się w partnerstwa stanowią organizacje non-profit i samopomocowe działające w ramach gospodarki społecznej.

Partycypacja

Jest to główna cecha organizacji gospodarki społecznej. Odgrywa ona ważną rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Dla wielu ludzi, organizacje gospodarki społecznej są miejscem, w którym uczą się różnych rodzajów partycypacji – informacji, konsultacji, dochodzenia do porozumienia, współpracy. Tam też poznają podstawy społeczeństwa obywatelskiego. A fakt, że są one kręgosłupem demokracji

tłumaczy, dlaczego gospodarka społeczna jest popularyzowana w demokratycznym świecie.

Wiedza

Wiedza i jej kluczowy komponent, czyli *know-how* są wartościami centralnymi dla wydajnego i efektywnego działania. Celem jest z jednej strony rozwijanie wiedzy obiektywnej, co wymaga wspólnej pracy organizacji gospodarki społecznej w terenie oraz organizacji publicznych. Z drugiej strony, aktualność wiedzy jest ulotna; posiadają ją osoby i działające w terenie; wykorzystanie tego typu wiedzy wymaga *know-how* w zakresie pracy we wspólnocie – zdolności charakterystycznych dla gospodarki społecznej.

Spójność społeczna

Warunkiem koniecznym do wyjścia poza lobbing na rzecz określonych grup interesu jest budowanie zaufania. Sieci zaufania i wzajemności, które budują kapitał społeczny to prawdopodobnie najważniejsze sposoby osiągnięcia tego celu. Jak dowiedziono w wielu analizach teoretycznych i empirycznych, organizacje gospodarki społecznej przyczyniają się w istotny sposób do gromadzenia kapitału społecznego wspierając w ten sposób osiągnięcie spójności społecznej.

Równość przestrzenna

Jak dowodzą geografowie, przedstawiciele nauk społecznych i ekonomiści globalizacji, nierówności uwarunkowane przestrzennie rosną, stawiając przed nami nowy rodzaj wyzwania dotyczącego praw wszystkich obywateli – zwłaszcza kiedy niektóre typy wykluczenia społecznego pozostają niezauważone. Główna rola wielofunkcyjnych koalicji gospodarki państwowej / społecznej w zakresie przeciwdziałania nierównościom uwarunkowanym przestrzennie jest jasno określona. Rola ta we wszystkich obszarach społeczeństwa obywatelskiego może mieć znaczenie jako sieć bezpieczeństwa dla wykluczonych wspólnot.

Ciągłość

Osiągnięcie ciągłości w wykorzystaniu zasobów finansowych, ludzkich i środowiskowych jest ważne dla efektywnego odpowiadania na potrzeby wykluczonych społecznie. Obszerne wykorzystanie kapitału społecznego przez organizacje gospodarki społecznej umożliwia im bardzo efektywne wykorzystanie zasobów. Polegając na wiedzy w zakresie dostępu do rozmaitych zasobów wspólnot i jednostek oraz etosie samopomocy, odgrywają one centralną rolę w uniezależnianiu wykluczonych społecznie.

Odpowiedzialność gospodarcza

Włączenie organizacji gospodarki społecznej w proces dostarczania usług dla osób wykluczonych społecznie umożliwia bardziej efektywne wykorzystanie posiadanych zasobów finansowych na ten cel.

Jakość

W obszarze wykluczenia społecznego „jakość” zajmuje nietypowe miejsce. Odeszliśmy od takiego podejścia do wykluczenia, w którym istotne jest wyłącznie zapewnienie dostępu do pewnych usług czy zasobów. Obecnie większy nacisk kładzie się na proces motywowania, zaangażowania użytkownika, bliskość i więzi wspólnotowe, itp. W ten sposób organizacje gospodarki społecznej wnoszą bardziej wartościowy wymiar jakości.

Czas

Zarządzanie czasem projektu i *deadline’ami* na wypracowanie rezultatów ma podstawowe znaczenie – podobnie jak ewaluacja i uczenie się, które muszą przebiegać w sposób ciągły, jeżeli wiedza w tym zakresie ma być rozwijana. Kwestie odpowiedzialności publicznej często stoją w sprzeczności z możliwościami zarządzania projektem, wynikającymi ze szczupłych zasobów organizacji gospodarki społecznej w stosunku do określonych warunków lokalnych. Rozwój metodologii mających na celu sprostanie tym dwóm wyzwaniom i / albo pozyskanie zewnętrznej ewaluacji musi stanowić element długoterminowej perspektywy strategicznej zmierzającej do wypracowywania wspólnej zdolności do efektywnych działań przeciwko wykluczeniu społecznemu.

Informacja

Informacja dla użytkownika to nie tylko zasada włączenia użytkownika w proces przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Oznacza ona także reorientację perspektywy wsparcia, w której wykluczeni zajmują bardziej centralne miejsce w systemie. Osoby wykluczone mają tu prawo dostępu do zasobów dzięki samopomocy. Jest to konieczna reorientacja, w której – co jest być może charakterystyczne jedynie dla gospodarki społecznej – zawsze zabiega się o wsparcie.

Partnerstwo między państwem i gospodarką społeczną przyczynia się – w oparciu o zróżnicowane silne strony każdego z partnerów – do wygranej (win-win) w walce przeciwko wykluczeniu społecznemu. Podejście do wykluczenia społecznego w kategoriach „praw i zasobów” kładzie większy nacisk na ułatwienie podejmowania strategii „radzenia sobie” wśród osób wykluczonych, a zróżnicowane zalety organizacji gospodarki społecznej doskonale pasują do tej

perspektywy. Autor podkreśla także, że partnerstwa państwo - gospodarka społeczna mogą działać najefektywniej, dzięki stosowaniu zasad lokalnego planowania strategicznego na rzecz zintegrowanego podejścia do przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

Obecnie REVES wprowadza eksperymentalny proces we współpracy z kilkoma terytoriami. Ustanowiono następujące etapy pracy:

- Początek (z ang. *start up*)
- Ustalenie zasad na poziomie lokalnym
- Zapewnienie partycypacji
- Kodyfikacja zasad
- Ustanowienie priorytetów (do opracowania)
- Organizacja lokalna
- Opracowanie matrycy i wskaźników odpowiednich dla danego terytorium
- Weryfikacja wskaźników przez komitet etyczny
- Możliwość zrewidowania wskaźników nie będących priorytetowymi
- Wzięcie pod uwagę trudności i problemów i redefinicja zasad i wskaźników
- Przekazanie odpowiedzialności wykonawcom
- Opracowanie modelu weryfikacji dynamiki całości
- Sprawdzenie zasad i wskaźników, w sposób porównawczy

Przykład

W wiejskim zakątku Bretanii, zwanym Pays de Brocéliande, wdrożono eksperymentalny projekt społecznie odpowiedzialnego terytorium, który miał na celu poprawienie umiejętności przedsiębiorstw i samorządów do wzbudzania odpowiedzialności społecznej oraz wdrożenie partycypatywnego procesu budowania lokalnej strategii zrównoważonego rozwoju¹⁹. W procesie tym wzięło udział 5 przedsiębiorstw oraz dwa samorzady, w sumie około 200 osób. Proces rozpoczęto od oceny przedsiębiorstw; oceniano ich wydajność ekonomiczną, efektywność społeczną oraz wpływ (z ang. *impact*) na otoczenie. Proces ten, zwany bilansem społecznym (z franc. *bilan sociétal*) został przeprowadzony w sposób krzyżowy, mieszając poglądy wielu osób pełniących różne role w tych podmiotach.

Proces odbył się w dwóch etapach dla wszystkich podmiotów:

- praca w grupach nad kwestionariuszem, analiza wyników, następnie dyskusja oraz przygotowanie raportu i przedstawienie bilansu społecznego,
- wspólne zajęcia z udziałem wszystkich podmiotów w celu opracowania propozycji dotyczących zrównoważonego

19 Cartieaux C. Une approche territorialisée et multistakeholder de la responsabilité sociale : une application possible de TSR®

rozwoju, następnie dwa dni publicznej konsultacji oraz sporządzenie raportu.

Wynikiem tego procesu są strategie rozwoju odpowiedzialności społecznej dla przedsiębiorstw i samorządów oraz wspólna lokalna polityka zrównoważonego rozwoju. Warto także dodać, iż proces ten wywołał skutki, takie jak, wzrost poziomu zaufania między partnerami i przyczynił się do powstania nowych partnerstw, na kilka, lub kilkanaście lat.

Podobne procesy są w trakcie wdrażania w czterech miejscowościach włoskich.

Zakończenie

Wybrane fragmenty tekstu wskazują na pewien oryginalny punkt widzenia autora, który poszukując wartości i sensu płynącego z pracy na rzecz lokalnych społeczności i co szczególnie istotne, przy ich aktywnym udziale, odwołuje się do ogólnych teorii, poglądów na temat świata.

Aby jednak osiągnąć sukces, nie wystarczą jedynie słowa, należy przejść do czynów, przystąpić do działania, czyli próbować konstruować takie narzędzia (narzędzia rozwoju lokalnego), które będąc przekrojowe, pozwalają decydentom brać pod uwagę opinie wszystkich mieszkańców w trakcie opracowywania i wdrażania ogólnych strategii dla danego terytorium.

Europejska Sieć Miast i Regionów dla Ekonomii Społecznej (REVES)

Sieć ta została założona w 1997 roku w Genui (Włochy) przez grupę aktorów rozwoju lokalnego: miasto Ostersund (Szwecja), Reggio Calabria (Włochy), region Brukseli (Belgia) i Roubaix (Francja), a także organizację zrzeszającą spółdzielnie pracowników, spółdzielnie społeczne i przedsiębiorstwa „partycypatywne” CECOP. REVES jest jedyną siecią, która łączy samorządy oraz podmioty ekonomii społecznej w celu stworzenia trwałych partnerstw i wspólnych strategii politycznych na rzecz harmonijnego rozwoju lokalnego i promocji inkluzji społecznej.

Z roku na rok, z udziałem stale zwiększającej się ilości członków sieć rozwija się wokół głównych zasad swej Karty, są nimi: partnerstwo, partycypacja, spójność społeczna i wysoka jakość zatrudnienia. Celem nadrzędnym REVES jest tworzenie nowego pluralistycznego dobrobytu i społecznie odpowiedzialnych terytoriów, opierając się na wspólnotach lokalnych, i uznając, iż jest to ważne dla zwiększenia aktywności obywateli i zaspokojenia potrzeb mieszkańców.

Sieć REVES będąc zaangażowaną w działania na poziomie Unii Europejskiej, szczególnie w zakresie rozwoju lokalnego, usiłuje wpływać na decyzje na szczeblu europejskim i wymieniać się najlepszymi przykładami rozwoju lokalnego.

Sieć stale się rozwija (zarówno na Wschód, jak i wokół Morza Śródziemnego) opierając na działaniach swoich członków – zarówno lokalnych, jak i regionalnych samorządów oraz organizacji i przedsiębiorstw ekonomii społecznej.

Główne działania REVES to wydawanie opinii i proponowanie rezolucji na forum różnych instytucji Unii Europejskiej, w zakresie „lokalnego rządzenia”, polityki zatrudnienia, inkluzji społecznej, równouprawnienia, przedsiębiorczości oraz harmonijnego rozwoju.

Sieć prowadzi także projekty europejskie mające na celu identyfikację i promocję najlepszych praktyk, jako laboratorium innowacji społecznej i wymiany wiedzy. Przekaz wiedzy i jej rozpowszechnianie opiera się na wzajemnej pomocy między członkami.

REVES prowadzi działania na rzecz rozwoju demokracji i wzmocnienia modelu partnerskiego na terytoriach, co wzmacnia wartość procesów rozwoju lokalnego i postępu społecznego. Poprzez czynne obywatelstwo, solidarność, partycypację, odpowiedzialność i zarządzanie (zang. *governance*), wzrasta poziom zaufania i pewności we wspólnotach lokalnych, co sprzyja większemu zaangażowaniu społecznemu i większej spójności społecznej. Stymuluje także rozwój gospodarczy.

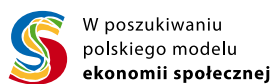
REVES zakłada budowanie partnerstw, przy udziale podmiotów ekonomii społecznej oraz samorządów. Rozwinął pojęcie **Społecznie Odpowiedzialnego Terytorium TSR[®]**, m.in. w celu zbudowania globalnej infrastruktury dla „dobrego rządzenia”, odpowiedzialności społecznej oraz zrównoważonego rozwoju.

Poprzez rozwój Społecznie Odpowiedzialnych Terytoriów REVES współpracuje z tymi, którzy chcą lepsze nadzieje dla przyszłych pokoleń.

EKONOMIA SPOŁECZNA TEKSTY jest serią wydawniczą prezentującą teksty ważne z punktu widzenia dyskusji o ekonomii społecznej. Seria powstała w ramach projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”.

Autorzy tekstów to: osoby związane z projektem, osoby aktywnie działające w obszarze ekonomii społecznej, a także przedstawiciele innych środowisk zainteresowanych ekonomią społeczną.

Wszystkie materiały publikowane w serii są dostępne na stronach portalu www.ekonomiaspoleczna.pl.

Niniejszy tekst powstał w ramach projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”, realizowanego przy udziale środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL.

Administratorem projektu jest Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych.